

Verslag Projectbezoek Zoetermeer – De Gave Stad

24 november 2005

Cultuurhistorie in de stedelijke vernieuwing

Op donderdag 24 november vond het eerste van drie projectbezoeken plaats rondom cultuurhistorie in de stedelijke vernieuwing. Een groep van 30 professionals verdiepte zich deze middag in De Gave Stad en de wijze waarop Zoetermeer invulling geeft aan cultuurhistorie in naoorlogse wijken.

Ter introductie op het programma vertelt een vertegenwoordiger van projectbureau Belvedere dat voor de periode 2005 – 2009 cultuur als apart prestatieveld is opgenomen in de stedelijke vernieuwing ISV. Er is in totaal €40 miljoen te verdelen, waarvan 75 % naar de G 30 gaat en de overige €10 miljoen via de provincie naar de indirecte gemeenten gaat. Het gaat om niet-geoordeelde gelden, waaraan geen kwaliteitseisen worden gesteld. Belvedere organiseert veel activiteiten zoals die van vandaag om het Belvedere-gedachtegoed verder uit te dragen en ervaringen te delen. Het projectbureau fungeert als een kennismakelaar, en er is een telefonische helpdesk.

De Gave Stad

Botine Koopmans schetst allereerst de achtergrond van het project De Gave Stad. Sinds Zoetermeer in 1962 aangewezen werd als groeikern en in 1966 de eerste paal van Palenstein werd geslagen heeft in enkele decennia een explosieve groei plaatsgevonden. Zoetermeer groeide uit van een dorp van 7.000 inwoners tot een volwaardige stad van meer dan 100.000 inwoners.

Als een krans rondom een nieuw te bouwen stadscentrum werden vijf wijken met de wijzers van de klok mee gelegd: Palenstein, Driemanspolder, Meerzicht, Buytenwegh De Leyens en Seghwaert. In deze wijken is de bouwgeschiedenis goed af te lezen en ze vertonen daarmee een prachtige staalkaart van de toen geldende stedenbouwkundige en architectonische opvattingen. In 1993 kwam er officieel een eind aan de groeikernstatus van Zoetermeer, maar inmiddels is de stad blijven doorgroeien en momenteel wordt gebouwd aan de Vinexwijk Oosterheem.

Net als elders zijn ook de naoorlogse wijken in Zoetermeer toe aan herstructurering, en drong enkele jaren geleden het besef door dat het staalkaart-idee en de cultuurhistorische achtergrond van deze wijken bijzondere aandacht verdienen bij de herstructurering. De gemeente besloot daarom samen met Floravontuur, Promotie Zoetermeer en Van Zeijl Photo Design met het project De Gave Stad de ontstaansgeschiedenis van de verschillende wijken inzichtelijk te maken door middel van een reeks foto-exposities en publicaties. Dit is gedaan in de vorm van cultuurhistorische verkenningen waarin de ontstaansgeschiedenis, de ruimtelijke opzet, de architectuur en de bijzondere kwaliteiten worden behandeld. Hiermee besteedt Zoetermeer als eerste jonge stad concreet aandacht aan cultuurhistorie. Inmiddels is in een aantal wijken de herstructurering begonnen. In Palenstein vindt een vrij ingrijpende herstructurering plaats met veel sloop en nieuwbouw. Het ingrijpen in deze wijk was een van de aanleidingen voor het project De Gave Stad, maar mede doordat het proces daar al opgestart was, is het slechts ten dele gelukt het cultuurhistorische karakter te behouden. In Buytenwegh is de herstructurering minder ingrijpend.

Stedenbouwkundige opzet Zoetermeer

Marcel Keijzer, stedenbouwkundige bij de gemeente, licht de stedenbouwkundige opzet van de uitbreiding van Zoetermeer toe. Zoetermeer is met een ijzeren consequentie gebouwd, wat uiteindelijk heeft geleid tot de staalkaart die Zoetermeer nu vormt. Elke wijk heeft zijn eigen identiteit doordat de denkbeelden over bouwstijlen door de jaren heen veranderden. Een ander belangrijk element is de Sprinter ofwel de Zoetermeerlijn, een tussenvorm tussen trein en tram, en daarmee uniek in Nederland. De Zoetermeerlijn is uitgevoerd als een omgeklapte lus, die de wijken zowel onderling als rechtstreeks met Den Haag verbindt. Bij het ontwerp dacht men aanvankelijk aan een langgerekte hoofdvorm, een rechte lijn tussen Den Haag en Zoetermeer, die een langgerekte stad en geen compacte stad zou hebben opgeleverd. Daar stapte men vrij snel van af. Vervolgens ontwierp men een lusvormige lijn, maar het nadeel was dat deze het stadscentrum niet zou aandoen. De Zoetermeerse stedenbouwkundige Leo Torn was degene die met het idee kwam van de omgeklapte lus, wat de karakteristieke krakelingvorm oplevert.

In de jaren '90 boog de gemeente zich over de toekomst van Zoetermeer. Er werden opvattingen, wensen en eisen verzameld, men boog zich over de vraag wat de kracht en positie van Zoetermeer moest zijn en wat de bijbehorende structuur.

Het heeft even geduurd voor ook de bestuurders toe waren aan nieuwe en wilde ideeën. Het blijkt moeilijk maar belangrijk om eerlijk te zijn naar jezelf over je eigen kracht, maar inmiddels doet Zoetermeer dat. De positie van Zoetermeer is verschoven; niet langer alleen op Den Haag gericht, maar onderdeel van stedelijk netwerk Zuidvleugel, waarbinnen ook andere steden hun positie hebben. Wat is daarbij de plek van Zoetermeer? Ze hebben hun eigen kracht benoemd als een groene oase binnen de Randstad. De overgang naar het groen is misschien niet overal even mooi, maar de toegankelijkheid is wel overal goed. Er loopt een groen netwerk door de stad heen, gebaseerd op de landschappelijke structuur.

Roncken discussieert vervolgens met de deelnemers over de cultuurhistorische- of Belvédère-elementen in dit verhaal over Zoetermeer. Zo zijn de wijken op zich niet allemaal de beste voorbeelden van de bouwstijl van die tijd, maar is het vooral de verscheidenheid, de staalkaart die in Zoetermeer te vinden is die het zo bijzonder maakt in cultuurhistorisch opzicht. De vraag is of dit een stedenbouwkundige of eigenlijk meer een planologische staalkaart is.

Ook andere elementen in de geschiedenis van Zoetermeer zijn uniek, zoals bijvoorbeeld de rol van de bijzondere spoorverbinding, tussen tram en trein in. Een van de deelnemers suggereert ook om het feit dat er veel ambtenaren te vinden zijn in Zoetermeer als een van de sterke punten te benutten.

De woonvisie voor 2025 is ook belangrijk omdat de ontspanning op de woningmarkt Zoetermeer voor nieuwe uitdagingen stelt. In de tijden van grote woningtekorten kwam men nog vanzelf naar Zoetermeer toe. De discussie wat voor stad Zoetermeer wil zijn is nog maar net op gang gekomen, maar onderzoek naar de sociale cohesie en leefstijlen is bijvoorbeeld al gedaan. De herkenbaarheid, de identiteit is alleen goed in het oude dorp te vinden. Het is nog moeilijk om nieuwe iconen te creëren. Voor de oude kern is de belangrijkste opgave nu om te gaan met de spanning tussen de stedelijke voorzieningen in het nieuwe deel en de dorpsstraat.

De charme van een galerijflat

Palenstein was een van de eerste wijken van de nieuwe stad. De rationalisering van de bouw en de schaalvergroting als gevolg van de vraag hoe grote groepen mensen op verantwoorde wijze

gehuisvest konden worden, komt duidelijk tot uitdrukking in de galerijflats en in de torenflats. Oorspronkelijk waren er 6 woonlagen gepland naast de laagbouw. Maar door de toenemende vraag naar woningen werden dit toch 10 woonlagen, waardoor het verschil met de laagbouw dramatisch werd. Inmiddels zijn de galerijflats niet meer gewild op de woningmarkt. Bovendien mist in Palenstein een centrale as en is de aansluiting met de andere wijken slecht.

Bij de herstructurering van Palenstein stranden alle plannen op een gegeven moment op de financieel-economische paragraaf; van integraal slopen tot alles opknappen. Nu is er een vlekken / structuurplan in plaats van een eindbeeld opgesteld, om zo de komende 15 jaren de flexibiliteit in het plan te kunnen houden. De woningcorporaties herverdelen hun bezit om de plannen mogelijk te maken. Ook de bevolking is betrokken, tot nu toe wordt er positief meegedacht. Een aantal flats zal worden gesloopt, zoals Schoutenhoek, om de groenstructuur weer te herstellen. Tijdens de excursie wordt Palenstein bezocht en daarnaast de woondekken van Buytenwegh.

De woondekken van Buytenwegh zullen niet gesloopt worden. Niet zozeer omdat de cultuurhistorische waarde van Buytenwegh groter is dan die van Palenstein, maar meer omdat de urgentie en de problemen in Palenstein groter waren.

Discussie

Aan het begin van de discussie vat Roncken de kracht van Zoetermeer nog eens samen: de structuur, het groene netwerk, de zichtbaarheid van de verschillende bouwstijlen, de bevolkingsopbouw en de 'Zoetermeer feeling', en de oude kern.

Wat is nu uiteindelijk de invloed van het project De Gave Stad? Volgens Koopmans is het vooral belangrijk bij de afwegingen in de herstructurering van Zoetermeer. Om de identiteit en waarde vast te kunnen houden wilden ze hier aandacht aan besteden vóór de herstructurering al tot sloop had geleid. Dat is niet helemaal voorkomen, ondanks reddingspogingen. Maar voor de toekomstige ontwikkelingen is het de bedoeling dat de cultuurhistorische verkenningen een bijdrage kunnen leveren aan de waarde en het imago, zowel intern als extern. Ondanks dat het wel wordt meegenomen in de discussies, leidt het lang niet altijd tot een actief gebruik van de kennis die er ligt. Het verdere verloop is een samenspel tussen corporaties, ontwikkelaars en bestuurders, waarbij het belang van de stedenbouwkundige waarde hopelijk meespeelt.

Inhoudelijk gezien is het belangrijk om niet teveel op de gebouwde omgeving te focussen, maar meer op het concept erachter. Zoals het idee van de maakbare samenleving, de verdeling hoogbouw-laagbouw en de groenstructuur van Palenstein.

Een mogelijke succesfactor voor Zoetermeer is ook om prioriteiten te stellen en de energie niet op heel Zoetermeer te richten. Er ligt nu een algemene verkenning, een globale beschrijving die je de komende 15 jaar als paraplu kunt gebruiken. Er is uiteindelijk nog wel een verdiepingsslag nodig, die je moet maken vóór de herstructurering begint. De vraag is wie ervoor zorg draagt dat het ook werkelijk meegenomen wordt. Keijzer geeft aan dat het belangrijk is dat het onder een breed publiek aandacht krijgt, en het dus belangrijk is er veel over te praten, zoals bij De Gave Stad.

Een vraag uit het publiek is hoe ver je terug gaat in de tijd bij cultuurhistorie. Wat neem je als uitgangspunt? Ga je terug naar het landschap van vóór de uitbreiding, met haar waterlopen? En wordt dat dan gedragen door de bewoners? Het gaat vooral om de historie van een gebied, de leesbaarheid van die historie en de identiteit. Het is soms moeilijk daarvoor medestanders te vinden in de relatief 'harde' sectoren. Zoals Koopmans treffend omschrijft: de charme van een galerijflat moet je uitleggen,

dat is niet zo aaibaar als een monumentaal pand. Een belangrijk aspect daarbij is om de cultuurhistorische waarde en de gebruikswaarde samen te laten gaan, te koppelen. Burgers en bewoners zijn erg belangrijk bij het bepalen van die waarde. Hoe maken bewoners gebruik van de ruimte? In Zoetermeer is er bij de grote uitbreidingen weinig gedaan aan toetsing door bewoners, vooral omdat het geen ingrepen waren in bestaand gebied. Nu hebben ze een actieve rol.

Van de vraag wie de waarde bepaalt komen we zo bij de vraag wat de toegevoegde waarde van cultuurhistorie in de stedelijke vernieuwing dan is. Houdt het in dat het moet passen in de bestaande structuur? En wat betekent dat dan? Voor Palenstein houdt het in dat als je galerijflats sloopt, je er iets terug moet bouwen dat past in de structuur, opzet van de wijk. Je moet niet alleen ontwerpen op het niveau van het bouwblok, maar op het niveau van de wijk. Het moet ook passen wat betreft kleur, details, uitstraling. Het bewaren van eenheid door middel van een beeldkwaliteitplan is volgens Keijzer nu dan ook één van de zorgen voor Zoetermeer. Daarnaast is flexibiliteit binnen je plan belangrijk, zodat je kunt inspelen op veranderingen in de woningmarkt gedurende de over het algemeen lange planperiode van vaak meer dan 10 jaar. In Palenstein is deze flexibiliteit ingebouwd, doordat het meer een vlekkenplan is dan een gedetailleerd eindbeeld. Zo kun je bijsturen en de wijk aantrekkelijk houden. Vaak maken pioniers en kunstenaars een wijk ook aantrekkelijk, alleen is het zeer de vraag in hoeverre die ontwikkelingen stuurbaar zijn.

Tot slot wordt nog ingegaan op de vraag hoe cultuurhistorie een motor kan zijn. De waarde van een gebied is daarbij essentieel. Verken 'het verhaal' samen met de gebruiker, de bewoner. Trek daarin samen op. Zo biedt de cultuurhistorische gelaagdheid synergie en draagvlak. Vraag je af wat de waarde over bijvoorbeeld 15 jaar kan zijn. Als de waarde niet vanzelfsprekend is, hard is, moet je een ander vehikel gebruiken waarin je de cultuurhistorie kunt verwerken.

Lessen van vandaag zijn volgens Roncken in elk geval dat je je bewust moet zijn van de concurrentie van cultuurhistorische met andere aspecten, en het daarom belangrijk is dat je er tijdig bij bent. Denk daarin ook strategisch; pak je alles tegelijk aan? Probeer ook te koppelen, synergie te creëren. En denk goed na over de vraag in hoeverre je het samen gaat doen met bewoners en andere partijen.

De projectbezoeken Cultuurhistorie in de stedelijke vernieuwing zijn georganiseerd door het Nirov, in opdracht van en in samenwerking met Projectbureau Belvedere. Verslaglegging: Nirov.

Programma

*Projectbezoek Cultuurhistorie in de stedelijke vernieuwing
donderdag 24 november 2005
Stadsmuseum, Zoetermeer*

12.00 uur Ontvangst met broodjes

12.30 uur **Opening** door de dagvoorzitter
Jan Roncken, Orka Advies

12.40 uur

Toelichting op De Gave Stad en Palenstein

*Botine Koopmans, projectleider Gemeente Zoetermeer
Marcel Keijzer, stedenbouwkundige Gemeente Zoetermeer*

13.30 uur

Bezoek aan De Gave Stad

Per bus en wandelend wordt een bezoek gebracht aan de wijk Palenstein. Vervolgens wordt ook een kort bezoek gebracht aan de woondekken in de wijk Buytenwegh.

1. Bezoek aan Palenstein

*Botine Koopmans, projectleider Gemeente Zoetermeer
Marcel Keijzer, stedenbouwkundige Gemeente Zoetermeer*

2. Bezoek aan Buytenwegh

*Marcel Looijaard, wijkmanager
Lenneke Noordam, woonconsulent woningcorporatie De Goede Woning
Arle Hokke, senior woonconsulent woningcorporatie Vidomes*

15.00 uur Terugkomst met koffie/thee

15.30 uur **Inleiding op de discussie**, gevolgd door discussie met sprekers en zaal
*Jan Roncken, Orka Advies
Gemma Smid, projectwethouder De Gave Stad
Botine Koopmans, projectleider Gemeente Zoetermeer
Marcel Keijzer, stedenbouwkundige Gemeente Zoetermeer
Marcel Looijaard, wijkmanager Buytenwegh*

16.45 uur Afsluiting en borrel